

ЛИСТИ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА ДО АНДРІЯ ШЕПТИЦЬКОГО

Протягом багатьох десятиріч в Україні поза увагою наукової громадськості залишалася велика кількість архівних матеріалів, важливих для пізнання проблем національної культури. Це стосувалося різних джерел — від художньої літератури до історичних пам'яток та інших матеріалів, спогадів, розвідок, присвячених як цілим явищам культурного життя, так і конкретним особам. На окрему увагу в цьому великому масиві спадщини заслуговує листування. У листах «відкривається душа і лице людини» (І. Франко). Те, що велика кількість епістолярних пам'яток не була введена в науковий обіг протягом багатьох десятиліть, залежало, в одних випадках, від прізвища кореспондента, в інших — від прізвища адресата, ще в інших — від прізвищ, що згадувалися у текстах листів. Внаслідок цього було втрачено величезну інформацію, взяту «з перших уст», про ті чи інші явища, події, особи і т. д. Це призвело до того, що сьогодні треба надолужувати втрачене, а також переглядати оцінки багатьох фактів. Власне, через необ'єктивне трактування діяльності А. Шептицького й ігнорування писаних до нього листів наука була позбавлена багатьох відомостей про діяльність різних організацій, товариств, наукових і культурно-просвітних закладів, приватних і державних установ, зв'язки населення західноукраїнських земель із закордоном, зокрема з українською еміграцією, та чи не найбільше — про атмосферу культурно-освітнього, літературно-мистецького та релігійного життя протягом багатьох десятиліть. Окрему сторінку становлять контакти А. Шептицького з селянами й робітниками. Якщо говорити про життя і творчість таких постатей українського мистецтва, як Олекса Новаківський, Микола Федюк, Модест Сосенко, Михайло Бойчук, Михайло Паращук, Іван Северин, Яків Струхманчук та інші, то навряд чи зможе хто розкрити їхню творчу біографію і громадську позицію без вивчення листування з Андрієм Шептицьким. Колекція листів до А. Шептицького лише в Центральному державному історичному архіві УРСР у Львові за приблизними підрахунками налічує понад сім тисяч одиниць. У цей реєстр входить також кореспонденція письменника Василя Стефаника.

Традиційно під час публікації епістолярій на початку подається вступне слово, яке містить відомості про життя і творчість того, хто пише, і того, кому адресовані листи. У нашому випадку це, здається, було б зайвим. Василь Стефаник і Андрій Шептицький — постаті настільки відомі в українській культурі, що не потребують якихось окремих характеристик і переліків їх заслуг перед українським народом та його культурою. Діяльність цих людей була до такого ступеня багатогранна і багатопланова, що виділення якихось її аспектів збіднювало б їхні заслуги у загальному процесі розвитку українського народу. Праця Стефаника і Шептицького впливала зі спільного глибокого переконання необхідності служіння своєму народові та прагнення вивести його на рівень незалежних державних наро-

дів Європи. З кінцем XIX та в перших десятиріччях XX ст. духовному розвитку свого народу віддала талант велика частина української інтелігенції. Василь Стефаник і Андрій Шептицький були в її авангарді. І все це за умов, що вони були людьми різними за походженням, соціальним станом, поглядами.

Василь Стефаник пише:

«Я, ваш син, скажу вам усю правду» (Твори, II, 165).

«Я люблю мужиків за їх тисячлітню, тежку історію, за культуру, що витворила з них людей, котрі смерті не бояться. За того, що вони є, хоть пройшли над ними бурі світові і повалили народи і культури. Є що любити і до кого прихилитися. За них я буду писати і для них» (III, 153).

Так прокламує письменник, сам «мужильна дигина» (Х. Алчевська) і сам селянин за укладом життя і психологією, Василь Стефаник, діяч радикально-соціалістичних переконань, нерідко переслідуваний долею.

А ось кредо Андрія Шептицького, високого духовного сановника греко-католицької церкви, українського графа і сина графів. «І від тієї хвилі,— говорив він при висвяченні його єпископом,— зав'язалася між мною, а Вами, дорогі браття, якнайсильніша зв'язь. Зв'язь на правду найсильніша,— бо споєна рукою самого Христа.

А радше сказати б, скріпилася і освятилася між нами зв'язь спільної крові, спільного життя та спільної праці...

Вже тільки для Вас маю жити,— для Вас цілим серцем і цілою душею працювати,— для Вас усе посвятити,— ба навіть: за Вас, як цього треба буде, й життя своє віддати» (Голос пастиря.— Львів, 1935.— С. 1—2).

У єднанні з народом відкриваємо спільне джерело життя і праці двох великих мужів України. Із цього джерела у В. Стефаника проросли «Синя книжечка», «Камінний Хрест» та інші збірки новел-шедеврів, звідси він черпав сили для боротьби за права народу на галицьких вічах і форумах австрійського парламенту, воно ж давало наснагу письменникові для активної участі у розбудові українських культурно-освітніх товариств і організацій, зокрема «Просвіти» і «Сільського Господаря», створення Українського університету тощо. З другого боку, для А. Шептицького це ж джерело створило передумови для формування міцної української церкви — фундаменту єдності народу, а отже, повнокровного його відродження; заснування храмів української культури (Національний музей, Художня школа у Львові), відкриття Народної лікарни, сільськогосподарської школи в с. Коршіві, садівничої школи у с. Милованю. Йому ж належить ініціатива створення Земельного банку у Львові (1910), різних товариств, серед них «Богословського Наукового Товариства» з виданнями «Богословія» і «Праці Богословського Наукового Товариства», що здобули всесвітнє визнання, перетворення Духовної семінарії у Львові в Богословську академію (1928), побудова бурс для гімназійної і ремісничої молоді, притулків для сиріт. А. Шептицький постійно підтримував українські культурно-освітні й наукові заклади, серед яких «Рідна школа», «Просвіта», Наукове Товариство ім. Шевченка, Українське педагогічне товариство, Український таємний університет та інші.

Так, вони були різними людьми. Але вони незалежно один від одного постійно виявляли своєю працею розуміння атмосфери тої великої доби, в яку вступав наш народ у перших десятиліттях XX віку. Вони віддавали свій розум, знання, силу, щоб донести ідеали високої культури до народу, зробити його освіченим, сильним і вільним.

Водночас наведені листи та інші матеріали вказують на тривалі контакти В. Стефаніка з А. Шептицьким. Вони, за словами В. Стефаніка, існували «здавна» (№ 1). В. Стефанік згадує перебування А. Шептицького в Русові під час об'їзду епархії та місійних реколекцій, відколи «минуло багато, багато часу» (№ 4). Очевидно, йдеться про час, коли Шептицький ще був станіславським єпископом (17.09.1899—21.10.1900 рр.). На те, що В. Стефанік цікавився особою А. Шептицького, вказує згадка у його листі з Кракова до О. Гаморак 1900 р., в якому він питає: «Чи Шептицький був?» (III, 197). Цей інтерес, як відомо, виявляв і пізніше. В опублікованих листах до А. Шептицького Стефанік називає його «найвищим і найулюбленишим достойником», «великим мужем», «великим митрополитом», «протектором і опікуном» високого мистецтва (йдеться про творчість Олексі Новаківського). Тут же підкреслюється його «великі знання і велика культура», «найвища культурна праця» для народу (№ 13—16) і т. д.

Відомі листи А. Шептицького до В. Стефаніка. Вони стосуються різних питань суспільно-політичної ситуації в Україні, освіти, справ митрополії, нарешті, «моральної і матеріальної» підтримки В. Стефаніка.

Проте не треба думати, що зв'язки між радикал-соціалістом Стефаніком і гр.-кат. митрополитом Шептицьким були весь час рівними. Було і зближення (зокрема у 20—30-х роках), і розходження у відносинах, інколи тенденції до поляризації точок зору на одні й ті ж явища. Проте навіть у найбільш критичні моменти (передвиборча кампанія письменника 1908 р.) ці відносини не виходили за рамки конструктивних дискусій, у них постійно зберігався витриманий тон, доказовість, а водночас громадянська толерантність. І як би не оцінювати їхні думки з точки зору сучасності, під час усіх суперечок домінувала висока культура. Ми не знаходимо найменшого натяку на образливий тон, тим більше шукання у протилежній стороні ворога. У листі від 5 грудня 1935 р. В. Стефанік відверто натякає про незгоди з А. Шептицьким: «Багато я наблудив зглядом Вас», далі дорікає собі про «гріхи» щодо митрополита (№ 9, 14, 15). Але ці незгоди не заважали їм і далі листуватися, а А. Шептицькому, крім цього, тривалий час матеріально підтримувати письменника і його сім'ю.

Подаємо 20 листів В. Стефаніка до А. Шептицького. Здавалося б, життя і творчість Василя Стефаніка настільки вивчені, що нічого додати. Спричинилися до того автобіографії письменника, наукові праці цілої когорти дослідників, поява навіть хроніки життя і творчості В. Стефаніка пера Ф. Погребенника, бібліографії. Незважаючи на це, публіковане листування проливає світло на окремі факти, пов'язані, зокрема, з останніми роками життя письменника. Вони мало відомі або й невідомі нашій науці. Та це й зрозуміло. До 1939 р. стефанікознавці не змогли опублікувати цих листів, та й дослідження творчості В. Стефаніка не було таким масштабним, як сьогодні, після 1945 р. вони через табу на особу адресата в радянській літературі не використовувалися, отже, не увійшли в науковий обіг. Це, до речі, стосується і листування багатьох класиків української літератури, відомих істориків, географів, мовознавців і поширювалося не лише на А. Шептицького, а й на І. Огієнка, В. Липинського, К. Левицького, О. Барвінського, Й. Сліпого та ін. Такі факти призвели до деформації у з'ясуванні позицій цілого ряду визначних діячів української науки й культури, в тому числі й у вивченні біографії В. Стефаніка.

Публіковані листи показують письменника в останні роки життя. Йдеться про його родинні відносини, хворобу, матеріальне становище. Декілька листів

сповнені піклування про обдарованих земляків, які хочуть учитися в Богословській академії (Д. Сокульський, М. Костащук), у зв'язку з чим письменник звертається до митрополита із проханням допомоги їм. В. Стефаник торкається і суспільно-громадських питань, виборів президії «Просвіти», подекуди навіть питань конфіденційного характеру (№ 18). Листи ці засвідчують також турботу письменника про діячів української науки й культури — Ю. Морачевського, О. Новаківського (№ 13, 14, 16). Але листи, передусім, проливають світло на недосліджені взаємини В. Стефаника з А. Шептицьким. На основі їх змісту дізнаємось про оцінку А. Шептицького письменником. Знаючи безкомпромісність В. Стефаника в трактуванні явищ українського суспільно-політичного і культурного життя, а також багатьох діячів тодішньої української інтелігенції, немає підстав бачити у листах нещирість чи необ'єктивність щодо митрополита. В. Стефаник, як ніхто з радикалів-соціалістів, оцінив роль А. Шептицького у розвитку українства в Галичині, водночас ті ж листи засвідчують, наскільки глибоко розумів А. Шептицький значення постаті В. Стефаника для української культури. Зміст листування є прямим причинком до біографії як В. Стефаника, так і А. Шептицького.

Усі подані листи стосуються останніх шести років життя письменника: 1930 р. — один лист; 1934 р. — чотири; 1935 р. — одинадцять; 1936 р. — чотири. Вони писані в Русові. Разом з листами збереглися й конверти. На сьогодні відомі 8 цих конвертів з листів № 1, 6, 8, 9, 12, 13, 14, 19. Усі зберігаються у Центральному державному історичному архіві УРСР у Львові, у фондах «Шептицький Андрій» (№ 358, оп. 1) та «Греко-католицький митрополичий ординаріат» (№ 408, оп. 1).

Хронологічний порядок листів такий:

- № 1. 4. VII. 1930. Русів.
- № 2. 27. X. 1934. Русів.
- № 3. 12. XI. 1934. Русів.
- № 4. 10. XII. 1934. Русів.
- № 5. 24. XII. 1934. Русів.
- № 6. 2. II. 1935. Русів.
- № 7. 20. III. 1935. Русів.
- № 8. 23. IV. 1935. Русів.
- № 9. 17. V. 1935. Русів.
- № 10. 3. VI. 1935. Русів.
- № 11. 23. VII. 1935. Русів.
- № 12. 19. VIII. 1935. Русів.
- № 13. 8. IX. 1935. Русів.
- № 14. 17. IX. 1935. Русів.
- № 15. 5. XII. 1935. Русів.
- № 16. 12. XII. 1935. Русів.
- № 17. 16. I. 1936. Русів.
- № 18. 16. V. 1936. Русів.
- № 19. 24. VIII. 1936. Русів.
- № 20. 15. IX. 1936. Русів.

Виявлена епістолярна спадщина — лише незначна частина листів В. Стефаника до А. Шептицького, що збереглася у рукописних фондах ЦДІА УРСР у Львові.

Доказом того, що листів було більше, навіть за 1934—1936 рр., є адресовані письменником до А. Шептицького конверти, які збереглися без листів. Виявлено дев'ять таких конвертів. Вони на штемпелях мають такі дати відправлення:

5. I. 1934. Снятин (ф. 358, оп. I, спр. 349, арк. 152—153).
3. VII. 1935. Львів (ф. 408, оп. I, спр. 1075, арк. 2).
4. XI. 1935. Снятин. (ф. 408, оп. I, спр. 1075, арк. 14).
21. XI. 1935. Снятин (ф. 408, оп. I, спр. 1075, арк. 16).
20. II. 1936. Снятин (ф. 408, оп. I, спр. 1075, арк. 20).
26. V. 1936. Снятин (ф. 408, оп. I, спр. 1075, арк. 10).
5. VI. 1936. Снятин (ф. 408, оп. I, спр. 1075, арк. 18).
17. VII. 1936. Снятин (ф. 408, оп. I, спр. 1075, арк. 17).
12. XI. 1936. Снятин (ф. 408, оп. I, спр. 1075, арк. 19).

Перелік конвертів дає підставу вважати, що В. Стефаник надіслав А. Шептицькому за цей період ще дев'ять листів. Взагалі питання це вимагає від біографів Стефаника і Шептицького докладного обстеження архівів і рукописних відділів бібліотек, насамперед фондів ЦДІА УРСР у Львові (крім названих, фонд «Греко-католицька Богословська академія», № 451). Частина цих фондів була донедавна недоступна широкому колу дослідників. Загальною під цим кутом зору залишаються рукописні фонди Львівського музею українського мистецтва (Національний музей) та ряд інших сховищ рукописів.

На публіковані листи В. Стефаника були відповіді А. Шептицького. Це підтверджує зміст Стефаникових листів (пор. № 3, 20), а також діловодні помітки на листах і конвертах В. Стефаника про надсилання письменникові грошей. Наприклад, на листі, писаному з Русова 8. IX. 1935 р., є помітка червоним олівцем «1575/к. 150 з.» (№ 10); червоним олівцем — «200 зол.» (№ 11); синім олівцем — «1362, 100 зл.» (№ 18). Подібні номери і помітки «100», «200» проставлені на конвертах (див. ЦДІА УРСР у Львові, ф. 408, оп. I, спр. 1075, арк. 5, 10, 14, 16, 18—20 та ін.). Пряму відповідь на це дають фонди Меморіально-літературного музею Василя Стефаника в Русові.

Публіковані листи писані не В. Стефаником, а його синами і ближніми до нього людьми, хоч власноручно підписані письменником (№ 2, 4—20). Лист № 3 містить, крім підпису, власноручну дописку. Виняток становить лист № 1, що писаний і підписаний не В. Стефаником.

У публікації правопис листів не міняється. Певні редакторські втручання мали місце щодо вживання великої літери, пунктуації і проставлення апострофа.

Олег КУПЧИНСЬКИЙ.

№ 1

Русів, 4/VII 1930 [р.]

Ексцеленціє і дорогий нам всім архипастирю!

До всіх прошень здавна ще одно до Вас моє прошенне. Звертаються до Вас, ексцеленціє, тисячі людей з просьбами, і тому і я маю відвагу Вас непокоїти.

Є в мене близько в Карлові¹ бідний та зате дуже здібний хлопчина Дмитро Сокульський², все відзначаючий. Тепер він скінчив I рік Духовного семінаря в Станиславові³ з відзначенням і хотів би перенестися до Богословської Академії в Львові⁴. І я прошу дуже Вас, дорогий нам митрополите, прийняти цего надзвичайно здібного хлопця до Вашої Академії. Він зголоситься до Вас, ексцеленціє, і Ви його вислухайте та дайте йому те щастє, яке Ви давали соткам людей.

Маю надію сповнити своє бажанне і відвідати Вас з поклоном, бо й я хочу в своїй слабости ще раз почути від Вас міцні слова розради.

З найнищим поклоном до Вас

Василь Стефаник.

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 349, арк. 103—105. Рукопис. Оригінал.

№ 2

Русів, 27/X, 1934 [р.]

Ексцеленціє, всім нам найдорожший, наш митрополите!

Я до Вас ексцеленціє, як все, з прошенням, як звичайно найнищим і правдиво покiрним. Маю я тут в сусід [с] тві бідного хлопця, що тепер скінчив гімназію в Снятині, а родом він з Устя над Прутом,⁵ селянський син і побожний, як свідчить мені катехит о [тець] Йосиф Проць⁶. Чи з Вашої високої ласки не міг би цей хлопець дістатися і бути прийнятим до Вашої Духовної Академії у Львові? Крім клопотів загально національних Ви даруйте мені цю просьбу тому, що тут екзистенція молодого чоловіка може в цім прошенню, яке осмiляюся до Вас написати. Називається цей молодий чоловік Микола Костащук, син Івана, літ 22.⁷

Хоч я дуже хорий, то таки ще маю надію особисто зголоситися до Вас, ексцеленціє, і просити о цю найвисшу авдієнцію.

З найнищим поклоном, Ваш обожатель

В Русові, п[ошта] Снятин.

Василь Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 349, арк. 106—108. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

№ 3

Русів, 12/XI, 1934 [р.]

Всім нам дорогий владико, наш митрополите!

За багато річий я Вам вдячний, ексцеленціє, а найсердечніше дякую за Ваш послідний лист до мене. Чути в нім благословенство Вашої великої руки в мою далеку подорож.

В цім листі посилаю *curriculum vitae** мойого протегованого Миколи Костащука з Устя над Прутом. Хоча я повинен встидатися клопотати Вам голову малими річами, та цей молодий хлопець, правдиво віруючий і правдиво обдарований талантом малярським, нехай буде мені оправданням перед Вами. Вірю міцно, що Ви, ексцеленціє, таки його умістите чи в своїй Духовній Академії, чи поза границями нашого краю.

Я таки не трачу надії поїхати до Львова, до лікарів, бо я дуже хорий і тоді, як позволите, ексцеленціє, то пустить мене на авдієнцію до себе, аби попрощати правдиво прив'язаного до Вас чоловіка. Цей лист, як все, диктую синові, бо сам писати не годен, та підпис мій власноручний.

Остаю найвірнішим

Василь Стефаник

Тому, що встидаюся мойого сина, сам пишу, ексцеленціє, пішліть міні до Русова 100-то [!] 50 золотих, бо не маю ні ліків, ні дров.

Василь Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 349, арк. 109—111. Рукопис. Оригінал. Підпис і дописка — автограф.

№ 4

Русів, 10/XII, 1934 [р.]

Дорогий нам всім галичанам і українцям всім владико!

Пишу Вам подяку за поміч, яку Ви, ексцеленціє, мені ласкаво учинили: Вже кілька тижнів хорую і на серце і на якусь грипу, яка щасливо минула і аж тепер можу диктувати цей лист мойому наймолодшому синові Юркові⁸. Вам дякувати серед українців не лиш я повинен, але й тисячі людей і сотки інституцій. Рука Ваша була все щедра і отворена. Я вже багато помочі мав від Вас, ексцеленціє, і Ви приймете від мене подяку, як від малого свого обожателя ще від часу, як Ви в моїм Русові пробували на місії. Від тоді минуло багато, багато часу і я багато поблудив і не зробився тим, чим хотів бути і остався врешті тепер малим і хорим письменником. Може через лінєвство своє, бо ніхто мені серед українців дотепер не шкодив. Як це можна, ексцеленціє, то хочу Вас просити о таку річ: хотів бим

* Життєпис (латин.)

зібрати до купи всю мою кореспонденцію разом і всі мої папери, в яких є багато не дуже цікавої балакучости і передати до Вашого розпорядження⁹, аби принаймні цим способом заплатити мій довг, який я винен Вам і мої діти винні. Як дочекаю до весни, до мая року 1935, то прошу* Вас тоді примістити мене в своїх мастках коло Підлютого¹⁰, щоби упорядкувати і свою кореспонденцію і свої скрипти, коло яких треба ще трохи посидіти. Рівно ж мій середущий син Кирило-Іван¹¹, який тепер жениться, також мусить перебрати обов'язок, щоби мій довг у Вас, ексцеленціє, був заплачений. Його, себто Кирила, я лишаю на господарстві і він увесь мій масток по мені одідичує. Даруйте мені мою сміливість, що я Вас труджу своїми справами і ще прошу Вас о дальшу поміч. Тепер мій стан такий, що я прошу Вас ще прислати мені 200 золотих, а потім до мая місячно від 50—100 золотих. Тяжко старому і хорому чоловікові встидатися, а я встидаюся перед Вами, ексцеленціє, і перед своїми дітьми, яким мушу диктувати цей лист.

Прошу прийняти від мене найсердечніші бажання на святого Андрія і дарувати мені всі гріхи, які я поповнив перед Вами вже давно. Не гнівайтесь, ексцеленціє, і подайте мені руку, яку я Вам хочу стиснути з подякою.

Василь Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 349, арк. 112—115. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

№ 5

Русів, 24/XII, 1934 [р.]

Всім нам дорогий наш найвищий владику!

Кільканайцять днів тому я осмілюся написати до Вас, ексцеленціє, дуже претенсіональний лист, щодо своєї особи. Даруйте мені і забудьте про нього. Хорий чоловік, а ще в такій великій біді, як я, може забутися, забудьте ж і Ви, ексцеленціє, та не нагнівайтесь, бо це дуже боліло б мене. Дозвольте і надалі писати до Вас і просити, як все роблять всі українці, що до Вас мають відвагу писати.

Остаю з найнищим поклоном до Вас, Ваш обожатель від молодости.

Василь Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 349, арк. 116—117. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

* Слово пропущене і надписане над рядком тим же почерком.

№ 6

Русів, 2/II, 1935 [р.]

Всім нам дорогий наш владико!

Від кількох тижнів я хорував, вже думав покидати цей прегарний світ і тому, ексцеленціє, даруйте, що не прислав подяки за Ваш владичий дар. Аби особисто подякувати, то я не годен поїхати до Львова, хоча хотів би поглянути на найкрасшого владика нашого, якого любив від молодости в цілій його красі, моральній і фізичній. Та не лише моя хвороба не дозволяє мені подивитися на Вас, ексцеленціє, але мій встид за жебрацтво, яке вз [г] лядом Вашої високої особи поповнюю. Та маю глибоку надію і вірю, що мій син, якого я тепер дружити буду, віддасть мій довг в Ваші руки, щоби Ви, наш владико, мали що давати нашим інституціям і ще біднішим від мене. Решту я, як дочекаю до весни, буду старатися платити своєю кореспонденцією і досить слабенькими паперами власного писання.

Тяжко мені на старість і при слабості встидатися, а Ви подаруйте в своїм великім серці мою провину.

Остаю з найглибшою любов'ю до Вас, все Вам вдячний
Василь Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 349, арк. 120—122. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

№ 7

Русів, 20/III, 1935 [р.]

Ексцеленціє, нам всім добрий митрополите!

Доношу, що дочекав весни завдяки Вашій допомозі, так моральній як і матеріальній. А ще хотів бим зараз з весною поїхати до своїх лікарів у Львові, а також, щоби зложити подяку за Вашу поміч і побачити ще Вас, як нашого найбільш вислуженого чоловіка на всіх ділянках українського життя. На мій виїзд до Львова мусите Ви, ексцеленціє, мені дозволити, бо я не маю з чим рушити з дому. Пишу не дуже веселий весняний лист і тому даруйте, так як все і всім. Вже від сьогодні тішуся надією, що Вас буду видіти і деякі папери Вам спрезентувати.

З цілою відданістю вірного чоловіка дякую Вам за пам'ять та остаю Вам все до глибини душі відданий

Василь Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 349, арк. 123—124. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

№ 8

Русів, 23/IV, 1935 [р.]

Ексцеленціє, наш улюблений пастирю і провіднику!

Хочу дякувати Вам за все добро і моральне і матеріальне, яке Ви мені особисто від давен давна чинили і тепер чините. Гроші, які просто без лиця від Вас одержав, розійшлися на насіння, на сорочки і на лікарів. Послідних 3 тижні я був хорий і не міг виїхати до Львова до лікарів, треба було лічитися вдома. Може в маю буду годен виїхати, аби ще раз глянути на світ. Наймолодшого свого сина посилаю зараз по іспиті в червні на університет до Канади і там він лишиться на удержанню моєї близької родини, яка є досить заможна і дасть йому удержання на покінчення університету. Він одержить пашпорти і документи через канадський парламент. Тоді повезе цілий наклад моїх творів і буде старатися заробити на них тільки, що-би віддати Вам, ексцеленціє, мій довг, який мене мучить. Як буде виїздити, то Ви прийміть його, ексцеленціє, і благословіть на далеку дуже дорогу. Прошу ще цей раз післати мені заемогу, яку я разом з моїми синами буду Вам сплачувати, що-би Ви могли і других українців, потребуючих помочі, спомагати, бо так Ви дієте ціле своє життя. В маю хочу їхати, аби ще Вас застати у Львові і надивитися на Вас. З собою хочу привезти всі мої літературні недокінчені дрібниці і передати там, де Ви скажете, ексцеленціє.

Як цілий український нарід, так і я бажаю Вам найдовших літ життя з приводу Воскресення Христового і цілую Вашу щедру руку.

Вам най [г] либше відданий

Василь Стефанік

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 349, арк. 125—127. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

№ 9

Русів, 17/V, 1935 [р.]

Всім нам дорогий, найвищий владико!

Найсердечніше Вам дякую за послідну допомогу 200 зл[отих], які я одержав, і моя нужда і хроба вже давно їх спожила. Сьогоднішній день, пам'ятний великою датою через похорони маршала Пілсудського¹², я ще прошу Вас, ексцеленціє, післати мені послідну заемогу в квоті 100 зл[отих]. З цією заемогу я буду всилі виїхати зараз з поклоном до Вас, до Львова, подивитися ще раз на мойого найліпшого добродія і ще порадитися своїх лікарів. Встид мій дуже тяжкий і прошу своїм великим всеобіймаючим серцем дарувати мені мої тяжкі гріхи перед Вашою високою постатю.

Цілую Ваші руки з найбільшою подякою вічно вдячний

Василь Стефанік

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 349, арк. 128—129. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

№ 10

Русів, 3/VI, 1935 [р.]

Ексцеленціє, найдорожчий нам всім митрополите!

Наймолодший мій син Юрій 24 червня здав IV правничий іспит і скінчив права на Львівським університеті. Яко скінчений правник переходить до Канади і там при помочі найближшої родини буде кінчити університет в Канаді. Він по іспиті кілька разів зголошувався до митрополичої палати, та Ви, ексцеленціє, не могли тоді його прийняти, а що він не мав з чим жити у Львові, то мусів вертати до Русова. Тепер прошу Вас післати мені ще послідних 100 золотих, яких мені треба, щоби хлопця вислати прикінці липня ц. р. до Канади. При Вашій підмозі і Вашім благословенстві довгі роки він вчився і тепер ще раз зголоситься до Вас у липні там, де Ви будете перебувати через літо. Справити мені треба для нього одіння і паспорт заграничний, тому прошу ще послідну підмогу вислати мені, щоби вже прикінці липня хлопець вибирався до далекого нового краю. Він там продасть решту накладу з моєї книжки і зачне по довгих роках виплачувати ті довги, які я у Вас, ексцеленціє, був безличний і наробив. Він напевно зараз почне виплачувати ті довги, які ми разом у Вас зробили.

Цілую Вашу потужну руку і остаю Вам вдячним раз на все
Василь Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 408, оп. 1, спр. 1075, арк. 3—4. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

№ 11

Русів, 23/VII, 1935 [р.]

Ексцеленціє, митрополите всім українцям найдорожший!

Я все мушу попасти зглядом мого Добродія в нечемність, нечемність зглядом Вас, ексцеленціє. Зараз по іспиті мій наймолодший син Юрій кілька разів голосився до митрополичої палати, та Вас не було. Тепер, коли мав їхати до Львова, щоби в дні Ваших високих уродин подякувати не лиш за мене, але й за всіх трох моїх синів, що через Вашу поміч дотепер дивлюся на світ, а вони вирости і можуть самі на себе працювати, тепер Ви, ексцеленціє, виїхали до Підлютого. Цей мій лист посилаю таки до Львова і Вам напевно Ваш секретар вишле до Вашої Кедрової палати¹³. І тепер поповнюю нечемність зглядом мого високого добродія. Хочу, щоби мій син Юрко, заки виїде в недовгій часі до Канади, найдальше в серпні, аби Ви дозволили йому явитися перед Вами в Підлютім і щоби Ви його поблагословили на ту далеку, а таки тяжку для мене дорогу. Я сам по приїзді зі Львова чуюся недобре. Тому вдячний був бим Вам, щобиєте допустили його перед себе і бачили на власні очі хлопця, який має заплатити ті гроші, як я Вам винен і за себе і за його братів. Він бере решту накладу моїх збірних творів і там продавши,

вишле зараз мій довг, який я зробив у Вас. Великий той багаж він має оплатити, і тому прошу мені на кошта того багажу прислати 150—200 золотих. Це мабуть моя послідна безсоромність, яку я так довго чиню зглядом найбільшого українця, який за мого життя ділав і якого я мав щастя знати і любити.

З найвисшою вдячністю цілую Вашу руку

Василь Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 408, оп. 1, спр. 1075, арк. 8—9. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

№ 12

Русів, 19/VIII, 1935 [р.]

Ек[с]целенціє, найдорожчий всім українцям владико!

Перед Вашим високим ювілеєм я мав ту сміливість ще раз просити Вас о поміч для мого сина, котрий їде на університет до Канади. А моє низьке прошення звучало так, щоби Ви, ексцеленціє, були ласкаві позичити мені коло 200 зл[отих], аби мій син міг забрати зі собою цілу решту видання моїх творів. Він там напевно їх в недовгій часі продасть, і я мав би в цей спосіб невеликі гроші на прожиток, а Ви, ексцеленціє, мали би звернений свій довг, який я Вам від довгих років винен. Ви, у своїй величі, будете напевно мені, маленькому чоловікови, простити мій тяжкий гріх зглядом Вашої особи. Але я, мізерний чоловік, не годен був інакше удержатися, як лише з Вашою поміччу. Осміляюся ще раз просити Вас, наш владико, щоби Ви дозволили мойому синові явитись в означенім дні перед Вами, ексцеленціє, у Підлютім і просити Вас о благословенство на далеку дорогу у світ. Я хорую і не можу особисто поїхати з сином, хоча прагну цього цілою душею.

Цілую Вашу руку і остаю все Вам вдячний

Василь Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 408, оп. 1, спр. 1075, арк. 6—7. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

№ 13

Русів, 8/IX, 1935 [р.]

Ексцеленціє і дорогий нам всім митрополите!

Аж цею дорогою пишу, бо через Львів не дійшли вже два мої листи до Вас. Нікому іншому лиш Вам, ексцеленціє, належить мені скласти свій найглибший жаль з причини смерті маляра Олекси Новаківського¹⁴. Ви його протектор і опікун, Ви інспіратор глибокої його штуки і тому я, сам дуже хорий, складаю у Ваші найвищі руки жаль по великому творцеві, який в

українській церкві був інтерпретатором Ваших думок. Ви були відродженням в українському малярстві, Ви дали великий почин і Вам належить скласти з приводу смерті Новаківського найвище співчуття. Наша земля буде благословити Вашу опіку над великим малярем. Я вірю, що будете й надалі опікуватися його творами і його дітьми.

Я тепер тяжко хорий і прошу таки поблагословити мого сина до Канади і прислати мені ще 200 зл[отих], яких я потребую, щоб могли докінчити мою автобіографію, а тоді подякувати Вам публично за добро, яке Ви мені і моїм дітям чинили. Мій син пришле гроші з моїх творів просто на Ваші руки, ексцеленціє. Знаю, що Ви тепер стали на чолі української політики і через Вас вірю в її поведження.

Цілую Ваші руки Вам все вдячний

Василь Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 349, арк. 132—133. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

№ 14

Русів, 17/IX, 1935 [р.]

Ексцеленціє, дорогий всім нам українцям, митрополите!

Ви мені хорому дуже, а ще до того бідному чоловікові даруйте мої гріхи взглядом Вашої, високої особи. Я мав сміливість по смерті Олексі Новаківського написати Вам кондоленції тому, що давно і тепер є правдою, що без Вашої, ексцеленціє, помочі він не був би годен стати великим малярем. Він мав щастя на митрополичім престолі зустрінути великого мужа, як Ви, і знатока штуки.

А тепер по виборах т. зв. угодних, я гратуюю українцям і тут і закордоном, що вони поставили Вас, ексцеленціє, на чолі української політики. Ваше велике знання і велика особиста культура заважили серед українців таки дуже багато, і за це Вам далекі наші покоління будуть дякувати.

Я тепер тяжко хорую і тому докучаю, як все, Вам ексцеленціє, за підмогу. Мій наймолодший син Юрій таки опиниться незабаром в Канаді і тоді я зачну* віддавати Вам мої довги. Без Вашої помочі був би вже я — мої діти таксамо — загинув. Дякую Вам з глибини серця і прошу дарувати мені мою безличність. Направду встидаюся такої невдячності перед великим митрополитом.

Все глибоко вдячний

Василь Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 349, арк. 136—137. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

* Далі перекреслені слова «і тоді я зачну».

№ 15

Русів, 5/XII, 1935 [р.]

Дорогий наш український владико!

Прошу прийняти від мене на наше Різдво Христове правдиву чолобитню. Багато я наблудив зглядом Вас, нашого найвисшого і найулюбленого достойника. Прошу з приводу коляди дарувати мені мої блуди і дикі претенсії, які я в хвилі слабости смів Вам писати. Трактуйте мене все, як невинного заблуканого чоловіка, який все від давен давна любив і Вас особисто і Вашу високу науку. Так забудьте, нехай раждається Христос всім тим заблудшим, що Ви їх благословили і ще сьогодні благословите. Диктую, як і передні листи мойому синові Юрієві, сам дуже винуватий підписуюся

Василь Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 349, арк. 138—139. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

№ 16

Русів, 12/XII, 1935 [р.]

Найдорожший нам українцям наш найвисший владико!

Ви даруйте, ексцеленціє, що я забагато труду завдаю Вам, що читаєте мої листи. Як* не як, а я чую на собі найсвятіший обов'язок національної вдячності, як приходиться свято Андрея, зложити Вам разом з мільонами українців найнижший поклін за Вашу найвисшу культурну працю, яку Ви від десятків літ чините. Мені вже тяжко диктувати мойому синові, бо моя слабкість далеко поступила і я мушу перепрошувати Вас, ексцеленціє, за цей мій лист. Прошу однаково ж прийняти ці слова, як найбільше моє прив'язання і вдячність для найбільшого українця, якого маємо на цілій Русі-Україні.

В день св[ятого] Андрея я тепер дуже розбитий смертю судії д[окто]ра Юрія Морачевського¹⁵, який недавно помер у Львові, був найкрасшим моїм молодим приятелем і так несподівано розпрощався з цим прекрасним світом. Це був один з найбільш ідейних українців, правдивий як українець та правдивий як чоловік. Може мені трошки полекшить і я з останніх сил поїду до Львова відвідати гріб мого найбільшого приятеля та пізнати його дочку Зосуню. Хотів бим з його маленької дочки вчинити таку українку, як небіщик її батько був.

Даруйте мені, ексцеленціє, що я осмілююся до Вас писати такі листи. Доношу Вам рівно ж, що я є певний, що незабаром мій син Юрій таки, по mimo великих трудностей, виїде до Канади і тоді поїде зі мною до Львова,

* Далі перекреслена літера «я».

щоби Ви, як наш найбільший Добродій, уділили йому свого благословенства, а так само і мені, щоби його Господь запровадив на нові землі.
Цілую Вашу предобру руку все Вам вдячний

Василь Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 349, арк. 140—143. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

№ 17

Русів, 16/1, 1936 [р.]

Найдороший нам всім владико!

Моїм найбільшим бажанням є могли ходити і дійти там, де кождий українець хоче бути 17 січня¹⁶, аби своєму найвищому владіці поклонитися. Буду старатися разом з синами, щоби віддячити Вам все добре, яке Ви особисто нам зробили. З весною або сам привезу або пішлю Вам мою автобіографію, яку я при сонцеві докінчу, бо хочу, щоби українці бодай тільки знали про мене, що Ви ексцеленціє, на правду мене ратували від останньої біди.

Вам все один вдячний

Василь Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 349, арк. 144. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

№ 18

Русів, 16/V, 1936 [р.]

Найдороший нас всім <мит>рополите!

Кілька днів я післав <до> Вас лист, як все нечемно-напасний, бо про- <шу> о запомогу вже тисячну — 100 зл[отих]. Чуюся на правду дуже хорий і прошу Вас пришліть мені одну з послідніх підтримок. Гроші від мого сина з Канади вже в дорозі, але я є в такім стані, що не могу їх дочекатися. Він, мій син, вже на університеті і буде вічно прив'язаний до Вашої великої особи і вічно вдячний, бо вихований він в мене в найкращім поняттю Вашої великості.

Сталось неприємне при виборі нового виділу «Просвіти», де всіх радикалів разом з д[окто]ром Макухом¹⁷ викинули, і я в перших початках з такою системою просвітної боротьби не годився. Тепер д[окто]р Макух і другі звернулися до мене з просьбою, як до почесного члена «Просвіти», щоб я протестував проти тих зборів. Я се міг би зробити лише тоді, коли б ся справа ані трошечки Вас не обходила. Доки не* маю дозволу на підпис від Вас, доти не відпишу.

Прошу прийняти від мене найглибшу вірність Вашій особі.

Ваш Василь Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 408, оп. 1, спр. 1075, арк. 11. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

* Далі перекреслене слово «підпису».

№ 19

Русів, 24/VIII. 1936 [р.]

Найдорощий нам всім, митрополите!

Зо два місяці то я хорую порядно і через те все мушу звертатися до Вас з прошенням о запомогу 150 зл[отих]. Хоч мій син Юрко посилає мені по трохи грошей, але йому не іде так скоро продаж моїх книжок, як я того хотів бим.

Недавно перечитав я Ваше прегарне посланіє до українців проти комунізму.¹⁸ По його прочитанню рішився я відповісти д[окто]р[ові] Макухові, що я разом з ним не підпишу протесту проти загальних зборів «Просвіти». Само посланіє є одною з найкращих річей, які появилися в останніх роках в українській літературі. Я все був Вашим великим приклонником, а тепер перед смертею є сто раз більшим.

Мій син має до Вас, ексцеленціє, прозьбу, та не за гроші, лиш в справі його сталого побуту в Канаді. Він певно звернувся впрост до Вас з своєю справою, а оскільки того треба буде, то я пізніше буду ще раз просити Вас, аби Ви ласкаво взглянули в прошення мойого сина.

Цілюю Ваші прегарні руки та остаю з найглибшим поважанням до Вашої особи

Василь Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 349, арк. 147—148. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

№ 20

Русів, 15/IX. 1936 [р.]

Найдорощий нам всім, митрополите!

Я щось хорую, але тішуся найбільше Вашим послідним листом. Не лиш я тішуся, але також всі мої сини. Лист Ваш в найдокладнішим відписі післав я свойому синові Юркові до Канади і він буде ним радуватися. Все те, що маю написати про большевиків то напишу за кілька днів, бо мені тепер тяжко перескаджає моя склероза.

Дякую Вам, ек[с]целенціє, за підмогу і остаю, як все Вашим вічним другом і обожателем.

Ваш найвірніший

Василь* Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 349, арк. 149. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

* В оригіналі «Вассиль».

ПРИМІТКИ

1. Карлів — тепер с. Прутівка Снятинського р-ну Івано-Франківської обл.
2. Сокульський Дмитро (нар. 1909), насправді навчався на першому курсі Духовної семінарії у Станіславі, що підтверджує список її питомців за 1929—1930 навчальний рік (Шематизм всего кліра гр.-кат. епархії Станіславської.— Станіславів, 1930.— С. 174), проте пізніше, у 1930/1931, 1931/1932 та наступних роках його прізвище відсутнє. Воно не подане також у списку студентів другого курсу Богословської академії у Львові за цей же час (Шематизм гр.-кат. духовенства Львівської епархії...— Львів, 1931.— С. 245—247). У зв'язку з цим, треба думати, що прохання письменника не було задовільнене А. Шептицьким і що Д. Сокульський після 1930/1931 навчального року взагалі обличив навчання у духовних навчальних закладах Галичини.
3. Духовна семінарія у Станіславі, заснована за єпископа Г. Хомишина 1906 р. Діяла з деякими перервами до 1946 р.— часу ліквідації Станіславської гр.-кат епархії. У 1930/1931 рр. її ректором був Овксентій Бойчук.
4. Йдеться про Богословську греко-католицьку академію у Львові — вищий теологічний навчальний заклад, створений на базі Духовної семінарії у Львові 1928 р. (засн. 1783). Включала два факультети — філософський і теологічний. У 1939 р. почав організовуватися третій правничий факультет. Академія мала перетворитися в Український католицький університет, але війна перешкодила А. Шептицькому здійснити цей задум.
5. Устя над Прутом — тепер с Устя Снятинського р-ну Івано-Франківської обл.
6. Проць Йосип (1878 — друга половина 50-х рр?) — священик, член Станіславської єпископської консисторії, викладач релігії у Вищій реальній школі у Снятині (з 1910 р.) та Снятинській державній гімназії ім. Ф. Карпінського (1910 — поч. 40-х рр.). У цей же гімназії читав також українську мову. Активний організатор просвітянської роботи на Покутті, голова Товариства «Рідна школа» у Снятині, керівник української бурси у Снятині, автор цінних спогадів про громадське і культурно-освітнє життя м. Снятина і околиці у 20—30-х роках.
7. Косташук Микола (нар. 1912 р.) навчався з кінця 20-х років і до 1934 р. у Снятинській державній гімназії ім. Ф. Карпінського з польською мовою викладання. Після 1934 р. не поступив у Богословську академію у Львові. Його прізвище не подане у списках студентів академії.
8. Юрко — наймолодший син В. Стефаніка, юрист за освітою. Народився у 1909 р. Навесні 1936 р. виїхав у Канаду. У 1936—1937 рр. співробітник газ. «Українські вісті» в Едмонтоні (Канада). У 1938 р. повернувся у Галичину. Був співробітником ж. «Життя і Знання» (Львів) та «Новітній ремісник» (Львів). У 1944 р. емігрував. З 1971 р. очолив канадське об'єднання українських письменників «Слово». Автор низки розвідок про В. Стефаніка, Л. Мартовича, Г. Косинку, Т. Осмачку та ін. Помер у 1985 р.
9. Задум В. Стефаніка «зібрати до купи всю мою кореспонденцію разом і всі мої папери... передати до Вашого [А. Шептицького] розпорядження» не був здійснений. Архів письменника до кінця його життя залишався, в основному, при ньому і нині становить частину фонду Літературно-меморіального музею Василя Стефаніка в Русові. Пізніше значна кількість рукописів була передана синами В. Стефаніка у Львів (поч. 40-х рр.), де зберігалися до кінця 1949 р., відтак перевезена за спеціальною постановою АН УРСР (разом з архівом І. Франка та ін.) у Київ, в Архів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР (нині ф. 8). Разом з цим окремі рукописи В. Стефаніка потрапляють у фонди митрополичого архіву (ЦДА УРСР у Львові, ф. 358, 408). Чи відбулося це у 1934 р., шляхом прямої переписки на адресу А. Шептицького як «спосіб заплати за довг», про що згадує письменник, чи пізніше, у зв'язку з підготовкою ювілейної виставки В. Стефаніка 1935 р., на якій мали експонуватися, а потім залишилися у Львові його автографи, сьогодні не відомо. Більш переконливою є друга версія. Деяке світло на цю справу проливають два листи І. Свенціцького. У першому від 7 вересня 1935 р. І. Свенціцький просить письменника надіслати автографи для демонстрування на виставці, другому — від 3 жовтня 1935 року — він дякує В. Стефанікові, «найстаршому представникові галицького письменства», за прислані автографи оповідань як дарунків для Національного музею (Літературно-меморіальний музей Василя Стефаніка в Русові, № 325—326). Проте зміст цих листів не знімає до кінця питання. Воно

вимагає окремого дослідження. Якщо матеріали надсилали у Національний музей, то як вони потрапили у фонди митрополичого архіву. Адже всі рукописи, які адресувалися у Національний музей, відкладалися в архіві музею. Можливо, їх внесено у фонди митрополії пізніше, щоб створити цілість з листами В. Стефаніка до А. Шептицького, Й. Сліпого та ін.

10. Підлюте — тепер хутір Закиричне, приналежний до с. Перегінсько Рожнятівського р-ну Івано-Франківської обл.

11. Кирило-Іван — середній син Василя Стефаніка. Народився 1908 — помер 1987 р. Спадкоємець майна і садиби В. Стефаніка, довголітній директор Літературно-меморіального музею Василя Стефаніка у Русові.

12. Пілсудський — йдеться про Юзефа Пілсудського (1867—1935) — польського політичного діяча. У 1918—1922 рр.— диктатор польської держави, з травня 1926 р. встановив «санацийний» режим, у 1926—1928 і з 1930 — прем'єр-міністр Польщі. Ініціатор пацифікацій і насильницького ополячування українського населення на західноукраїнських землях.

13. Кедрова палата — літня двоповерхова дерев'яна дача митрополита А. Шептицького у с. Підлютому. Після війни спалена.

14. Новаківський Олекса (1872—1935) — відомий український живописець і педагог. Народився на Поділлі, навчався в Одесі і Краківській академії красних мистецтв. Прибув з-під Кракова (с. Могильне) у Львів при сприянні А. Шептицького (1913 р.), засновник на кошти митрополита Художньої школи у Львові. Автор таких загальновідомих творів, як «Діти», «Коляда», «Весна у селі Могилі», «Юрський Собор», «Автопортрет», «Народне мистецтво», «Наука», «Пробудження», «Дзвінка», «Довбуш» та ін.

15. Морачевський Юрій (1896—1935) — український вчений, юрист за спеціальністю, доктор класичної філології «приятель і щирий друг» В. Стефаніка, син відомого лікаря, хіміка, ректора Медично-ветеринарної академії у Львові Вацлава-Дам'яна Морачевського (1867—1950) і матері Софії Окуневської (1865—1926). Зберігся також лист Вацлава Морачевського до Василя Стефаніка з приводу смерті Юрія (ЦДІА УРСР у Львові, ф. 408, оп. 1, спр. 1075, арк. 75).

16. Називаючи дату 17 січня, В. Стефанік, очевидно, натякає про день інтронізації А. Шептицького на престол галицького митрополита, яка відбулася саме 17 січня 1901 р.

17. Йдеться про Івана Макуха (1872—1946), адвоката з м. Товмача на Станіславщині, відомого на той час громадсько-політичного і кооперативного діяча, активного організатора «Січей» і одного з провідних діячів Української радикальної партії (згодом УСРП) у Галичині. Він автор спогаду про В. Стефаніка під назвою «Громадянин», що вперше був надрукований у ювілейній збірці: «Дорога. Василеві Стефанікові у 60-ліття його дороги життя». — Львів, [1931]. — С. 6—7.

18. Пастирський лист, опублікований А. Шептицьким 3 серпня 1936 р. Він спрямований проти політики сталінського геноциду по відношенні до українського народу у 30-х роках на Радянській Україні, разом з цим проти поширення антигуманних і антихристиянських ідей на українських землях (ж. «Місіонар», 1936, № 9.— С. 201—208; № 10.— С. 225—231). Лист є продовженням політичних заходів А. Шептицького на оборону українського народу, започаткованих у 1930 р., у зв'язку з пацифікаціями українського населення польською окупаційною владою, у 1933 р.— проти створення штучного голоду на Україні, у 1938 році — проти нищення санаційним польським урядом православних церков на Холмщині, Поліссі і Волині, у 1941—1944 рр.— проти переслідування євреїв фашистською диктатурою (відомий з цього приводу лист митрополита до шефа гестапо Г. Гімmlера), у зв'язку з чим доручає монастирям переховувати євреїв.